

PUBLICATIONES

UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO PHILOSOPHICA
TOMUS XIII. – FASCICULUS 2.

E TYPOGRAPHEO UNIVERSITATIS

MISKOLC 2008

TARTALOMJEGYZÉK

Balogh Judit: A székely társadalom Bocskai István korában	9
Gyulai Éva: Bocskai-armálisok az Erdélyi Királyi Könyvekben	21
Horn Ildikó: Bocskai István a Báthoryak udvarában	47
Jeney-Tóth Annamária: Bocskai udvara 1605 augusztusában Kolozsváron. Esettanulmány a fejedelmi udvarról a kolozsvári számadáskönyvek tükrében	57
Nagy Gábor: Lux veritatum. (Bocskai, szabadság, harc)	73
Papp Klára: Csáky István és a Bocskai felkelés	111
Péter Katalin: Illésházy Istvánról	127
Szabó András: Az ismeretlen kismarjai Bocskai család	167
Vita	
Pálffy Géza: Szabadságharc volt-e Bocskai István mozgalma?	187
• ze Sándor: Kétséges kétségek? Magyar romantika és Bocskai István? Válasz Pálffy Géza írására.	205
Pálffy Géza: A szelektív forráshasználat és a 19–20. századi függetlenségi szemlélet visszavetítésének veszélyei: válasz • ze Sándornak.	227
• ze Sándor: A fogalmi tisztázatlanság és a szemléleti kizárólagosság buktatói. Viszontválasz Pálffy Gézának.	235
Szemle	
Gál-Mlakár Zsófia: „Frigy és békesség legyen... A bécsi és a szitvatoroki béke, Szerk.: PAPP Klára – JENEY-TÓTH Annamária, <i>Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VIII</i> , Debrecen, 2006, 320. Recenzió.	245

A SZÉKELY TÁRSADALOM BOCSKAI ISTVÁN KORÁBAN

BALOGH JUDIT

Bocskai István, akinek meghatározó szerepe volt az 1596 legelején zajlott véres farsang idején a székely köznép elleni támadásban, fejedelemként egészen más politikát választott. Minthogy a tizenöt éves háború folyamán maga is minden bizalommal szembesült azzal, hogy a székely haderő mennyire fontos része az erdélyi hadseregnek, rövid fejedelemsége alatt elsősorban azon igyekezett, hogy megpróbálja megőrizni a székely katonaelemet. Az 1605 és 1606 során ebben a kérdésben megfogalmazott parancslevelei és nyilatkozatai mind azt mutatták, hogy Báthory Zsigmondhoz hasonlóan a korábbi szabadság visszaadásában látta a székelyekkel kapcsolatos fejedelmi politizálás további útját. Már fejedelemmé választásához is felhasználta őket, mégpedig ugyanazt a taktikát alkalmazva, amit annak idején Vitéz Mihály is követett: a hadaiban szolgált székelyek segítségével, a teljes korábbi szabadság visszaadását ígérve állította a saját pártjára azokat, akik nem is olyan régen még a Báthoryakkal együtt őt is gyűlölték.¹ A Basta által hozott rendeletek és a császári zsoldos hadak pusztításai mind további érveket jelentettek a Bocskaihoz csatlakozás mellett.² Már Székely Mózes rövid uralma is megosztotta a

¹ Noha feltehető, hogy 1604-es, 1605-ös intézkedései a pillanatnyi szükséghelyzetből, az Erdélyben őt támogató katonaelem hiányából fakadt, végrendelete hosszabb távra végiggondolt székelypolitikát sejtet.

² Gyulafi Lestár így számolt be az eseményekről: „Az urak és az nemesség legelőször az székelséget nemzetségük közzül való szolgáló rendek által tentálták, kik partim oda föl Bocskai hadában, partim ittbenn az nemesség háta mögött szolgáltanak. Ezektül úgy mint székely atyjokfiaktúl tudakoztak az székelyek, mint és hogy vagyon oda fel Bocskai uram állapotja. Ezek pedetentim hol egyszer, hol másszor eleikben adták a dolgot... minémű néppel vagyon, mennyét proficiált eddig, mi reménség lehet fölöle, és hogy nem valami rész szerint való indulat ez, hanem az egész magyarság ehez két kézzel nyúlt, elannira, hogy hasonló egység soha még az magyar közt nem lett volna, és hogy az török császár is minden erejével mellettük volna. Mentek tovább az dologban és tudakoztak azon a székelyek, ti, úgymond, mi testink, véreink vattok, mondjátok meg igazán nekünk, valjon nem emlékeznének-e meg valaha az nemesség az székelység miatt rajtok esett veszedelemről. Amazok ezt az opiniót benne fölötte igen destruálták és azt mondták, hogy ne adja Isten azt, hogy nemzetségek árulói legyenek, de azt csak meg se gondolják soha, mert más volna most a dolog. Bocskai pedig ezen ugyan fogadást tett volna, hogy ha ki mind atyját a miatt nekie megölte volna is, csak térjen hozzá, soha semmiről meg nem emlékezik. És hogy vagy volt módja az magyar nemzetségnek előmeneteliben, de most volna az, kit senki soha nem tudott volna csak reménleni is. De leghűbb argumentomok, az kivel az székelséget elhajtották: Az Istenre kinszeritünk, úgymond, fejenként benneteket úgymint vér szerint való atyánkfiat, hogy jól meglássátok, mint

székelységet, hiszen mikor 1603 április közepén a székelyek közül származó siménfalvi Székely Mózes Erdély fejedelmévé választották, akkor Udvarhelyszék, Székely szülőföldje, Marossszék és Aranyossszék is mellé állt az egész székely nemességgel együtt, és csak Csík-, Gyergyó- és Kászsoszék, valamint Háromszék népe maradt a császár pártján. Bocskai elődeinél hatékonyabban látott hozzá a székelyek megnyeréséhez, amikor az udvarhelyszéki kapitányt, dersi Petki János székely főembert küldte a székelyek csatlakoztatására.³ A császárral már korábban is szembefordult nemességet és a közszekelyeket is megnyerte a szabadság ígéréssel,⁴ úgyhogy az 1605 februárjában Székelykeresztúron tartott székely nemzetgyűlésen megszületett az egyezség.⁵ Ennek értelmében a fejedelem ígéretet tett arra, hogy a régi székely szabadságot elismeri és a székelységet abban megtartja;⁶ hogy az elmúlt időkben történt törvénytelenésekre és erőszakosságokra, amelyet a székelyek követek el, közbocsánatot ad; hogy megengedi azt, amit már Báthory Zsigmond dévai szabadságlevelei is tartalmaztak,⁷ vagyis megengedi, hogy maguk közül válasszanak maguknak kapitányokat és tiszteket, sőt idegen katonaságot sem tart közöttük; és ami talán a nemesség számára a legdöntőbb volt: „az nemességet is, az kik nem nemzetségekből valók, közülük kivethessék”⁸ Ezek mellett visszaállította azt a korábbi szokást is, hogy ha a táborba szállást követő tizenöt nap alatt nem bocsátkoznak a székelyek csapatai harcba, úgy hazamehessenek. Ezeket a

cselekesztek, magatokat velünk együtt el ne vesszésetek. Ha mit akartok cselekedni, most vagyon módotok benne. Most eleit vehetitek. Nem keltek soha az nemesség keze alá; ha ezt nem cselekeditek, azelőtt jobbágyok voltatok, de ennekutánna jobbágyok sem lesztek, szörnyen romlatok, egy bennetek meg nem marad.” TÖRTÉNELMI TÁR, 1893. 197–198.

³ Dersi Petki János valójában homoródszentpáli Kornis Farkas politikai örököse volt Székelyföldön ez idő tájt, és Udvarhelyszék főkapitányi tisztét is betöltötte. BALOGH–HORN 2008, 849–896.

⁴ Gyulafi a közszekelyek nemességgel szembeni gyűlöletének és velük egy táborba állításának a történetéről írva megjegyezte, hogy „Egy Kovács Máté nevű ember vagyon köztük. Ennél nagyobb ellensége az nemességnek az egész székelyek közt nem volt, ez hajlott volt meg még az kapitánok megfutása előtt idején korán; ha ez el nem hajlott volna, az székelség most is az római császár mellett volna; igen nagy autoritása vagyon az székelség között ennek, noha paraszt ember volt. Most az egész gyalog székelségnek az kapitányok...” TÖRTÉNELMI TÁR, 1893, 198.

⁵ EGYED 2004, 58–64. o.

⁶ Ez a pont a 17. század folyamán bekerült az erdélyi fejedelmek esküszövegébe is.

⁷ SZABÓ–SZÁDECZKY–BARABÁS 1872–1934, IV. 150–150; V. 168–170. JAKAB–SZÁDECZKY–KARDOSS 1901, 296–297. Bár Szádeczky Lajos ezeket a szabadságolásokat kizárólag a katonaelem gyors megszerzésének a vágyával magyarázta, mégis ez maradt a hivatkozási alapja a későbbi fejedelmi székelypolitikáknak, így természetesen Bocskai István székelypolitikájának is.

⁸ SZÁDECZKY–KARDOSS 1927, 165.

pontokat Bocskai István egy 1605. február 16-án kiadott szabadságlevél által megerősítette.⁹ Mindezekért cserében a székelyek elűzték azokat a kapitányokat, akiket a császári csapatok helyeztek följük és új katonai vezetőket választottak. A következő, február 21-ére Nyárádszeredára összehívott székely gyűlésen a székelység egységesen Bocskai mellé állt és fejedelemmé választásának a támogatása mellett döntött. Sőt Erdély rendeit is arra kérték, hogy csatlakozzanak hozzájuk és fogadják el Bocskai Istvánt fejedelmükül. Az erdélyi események egyik, talán legagilisabb szervezője kétségtelenül dersi Petki János volt, aki már 1604 őszétől szoros kapcsolatban állt Bocskaival és a Székelyföldről kiindulva igyekezett a fejedelemséget mellé állítani. A 16. század közepén a székely társadalom korábbi keretei felbomlani látszottak az 1562-es segesvári végzést követően. A Báthory-családból származó fejedelmek ekkor, István és Zsigmond is rangemeléseikkel, kiváltságolásaikkal, birtokadományaikkal, kedvezményeikkel felemeltek egy tehetséges és hozzájuk hűséges székely nemesi kört, akik maguk is kiépítették Udvarhelyszéken a saját klientúrájukat.¹⁰ Ez a szék határain is átnyúlt. A legtehetségesebb, Kornis Farkas a 16. század végére már a kezében tudta tartani nemcsak saját székét, Udvarhelyszéket, de az egész Székelyföldet. Petki, aki Kornis halála után annak vejeként lett örököse, éppen a legalkalmasabb ember volt arra, hogy az erdélyi három nemzet egyikét Bocskai hívévé és szövetségesevé tegye.

A nagyobb hatalom segíthette az eredményes mozgósítást, ezért Bocskai Petkit választotta meg székely generálissá vagy főkapitánnyá, és rajta keresztül, általa igyekezett intézni a székely ügyeket. Bocskai székelypolitikájának főbb elemei kettejük levelezéséből láthatóak.¹¹ Mivel harcai során nagy szüksége volt a hajdúk mellett a székely haderőre is, elsődleges célja a székelység harcértékének megtartása, esetleg a növelése volt. 1605. december 18-án elrendelte, hogy Petki János minden székben tartson generális mustrát, és „registrom szerént mindennek neveket irassák föl, rá erőltetvén, hogy az lovassa szerszámos és kopjás, az gyalogja veres köntösbe öltözzék, és úgy álljon elő, mikor hadra kívántatik, erre minden szabados hadnagynak és tizedesnek az ő alattvalójára gondja legyen, közel való napot praefigálván nekik és az üdö alatt kétszer is megmustrálván őket, hogy inkább készek legyenek, és annak utána is gyakori mustrákkal serkenteni és oktatni az készen lételhez.”¹² Jól érezte Bocskai azt, hogy az eltelt évek nehézségei után, ha valójában ütőképes sereget akart nyerni a székelyek közül, akkor erősítenie kellett a székelyek katonai identitását a gyakori táborba szállások révén. Tanulva a korábbi példákból, nem akarta mindenáron a legnagyobb számú székely haderőt kiállítani, hiszen hosszú távon volt szüksége rájuk. Ezért 1606 áprilisában az or-

⁹ SZÁDECZKY-KARDOSS 1927, 165.

¹⁰ HORN 2005, 88–101. o.

¹¹ A levelezés megjelent: MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 341–350.

¹² SZILÁGYI 1875–1898, V. 400.

szágyűlésnek küldött levelében négyezer székely katonát kért, és utasította őket, hogy rajtuk kívül hozzanak létre egy állandóan hadra készen álló, ötszáz gyalogosból és kétszáz lovasból álló székely csapattestet is.¹³ A katonáskodás és a minél nagyobb számú székely kontingens kiállításának elsődleges akadályja az eljobbágyosodás volt. Bocskai István Petki Jánoshoz írt leveleiből az derül ki, hogy az 1562 után erőszakoskodni kezdett székely nemesség, miután a köznép felkeléseinek leverései alkalmával mindig újabb és újabb megerősítést kapott, Bocskai szabadságlevele után sem hagyott fel az erőszakos jobbágyosítással, és mivel Petki János maga is a székely nemesség tagja volt, sőt a kifejezetten erőszakos jobbágyosítók közé tartozott, valószínűleg nem is lépett fel velük szemben olyan határozottan, legalábbis erre utalnak a fejedelem újabb és újabb ilyen tárgyú rendelkezései.¹⁴ 1606. június 22-én, Kassáról írta Udvarhelyszéknek azt a levelét, amelyben megtiltotta, hogy a nemesek bárkit is jobbágyá tegyenek. „Irtunk azért gubernátor uramnak és az kapitányoknak is arról, hogy az nekik adatott tisztek szerint, szintén úgy mint ha az magunk személye volna ott, senkit is szabadságában megháborítani ne engedjenek, sőt inkább annak jól végére menvén, az kiknek háborgatása volna némelyiknek kegyelmetek között, azt eligazítsák és lecsendesítsék, és kegyelmeteket szabadságában megháborítani senkinek ne engedjék. Ha pedig oly dolgok estenek volna, avagy volnának, hogy ott ben el nem igazíthatnák, kegyelmetek azt mi nekünk vagy írása vagy pedig bizonyos követe által adja értésünkre, hogy tudjunk illendőképpen gondot viselni az kegyelmetek oltalmazására”¹⁵ Alig egy hónappal később egy Petki Jánoshoz írt levélben, amelyben kétezer gyalogos és kétezer lovas székely táborba indulását kérte, tette hozzá, hogy „egyiknek is kegyelmed meg ne engedje, hogy magát jobbágyásra adja, vagy pedig valaki valami szín alatt jobbágyává tegye. Minek előtte pedig kegyelmed Nagy Albert¹⁶ eleiben rendelné és elindítaná azokat, annak előtte registrumban mind kapitányoknak, hadnagyoknak és mind az egész seregnek neveket felírván meglássa kegyelmed, hogy azok közt szolgálja rend, béres micsoda ne legyen, hanem kiki személy szerint maga legyen jelen, és annak a mássát kegyelmed mi nekünk is küldje be”¹⁷ A levélből kiderül a székely nemeseknek illetve jobbágytartóknak az a szokása, ami ellen Bocskai fellépni igyekezett, vagyis hogy maguk helyett a hadba előszeretettel küldték különféle szolgálókat.

Az 1562 utáni időkben mind a nemesség, mind pedig a közsékelyek gyakran panaszkodtak amiatt, hogy őket a fejedelmi tisztviselek közmunkákra kötelez-

¹³ SZILÁGYI 1875–1898, V 405. Az állandó, túlnyomó többségben gyalogosokból álló „személyes hadsereg” a féle felállításra János Zsigmondtól kezdődik.

¹⁴ A peres iratok azt mutatják, hogy Petki János a különösen is erőszakosan terjeszkedő székely nemesek közé tartozott.

¹⁵ MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 341–342.

¹⁶ A székely hadak parancsnoka volt.

¹⁷ MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 342–343.

ték a fejedelmi birtokokon, sőt nemcsak a fejedelmi jobbágyként számon tartott közszekelyeket, hanem a jobbágyi állapotúakat is. Ezért amikor Bocskai arra kérte őket, hogy a tizenöt éves háború során elpusztult fejedelmi székváros, Gyulafehérvár számára adjanak némi élelmet, biztosította őket arról is, hogy ezt nem tekinti állandó szolgáltatásnak vagy szokásnak közöttük.¹⁸ Az óvó intézkedések ellenére Bocskai 1606 novemberében ismét azért írt Petkinek, hogy igyekezzen megvédeni a közszekelyeket a nemesek és a tisztek túlkapásaitól, és megemlítette a panaszokat is, amik valószínűleg székely katonái révén jutottak el hozzá. „A székelység felől szertelen sok mód nélkül való dolgokról, kikkel őket a kapitányok, királybirák és azok után való gondviselők terhelik, panaszok jönnek előnkben, sokat közzülök immár a nemesség jobbágyává tötték. A mi zászlóink, némely székben hat, kiben több, kiben kevesebb, üresen állanak. Mi a székelységnek amint egyszer szabadságokat megadtuk, nekünk nincs több szónk a felől, hanem meg is akarjuk őket egyszeri megmutatott kegyelmességünkben tartani és oltalmazni, a mi miénk, legyen ugyan ugyan miénk, a ki pedig más ember sajátja, az mi sem kívánjuk. Kegyelmednek erre oly vigyázása legyen, hogy a miénket senkinek nem engedjük, kegyelmed úgy oltalmazza őket mind kapitányok, királybirák és egyebek ellen is, hogy nekik adott szabadságokban éppen megmaradhassanak. Mert ha végére mehetünk akármi kicsin dolognak s meg is tudjuk pedig, valakik a féléknek okai lesznek, el nem feledkezünk róla”¹⁹ Egy hónappal később ugyanezt róta fel Udvarhelyszék népének Bocskai és azt, hogy nagyon gyakran megtörtént, hogy még a gazdagabb székelyek is gyakran lefizették a tisztviselőket ahelyett, hogy hadba mentek volna.²⁰ A hadból „mentés” a 17. század folyamán valóságos iparrá

¹⁸ MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 344–345: „s mivel hogy ennek előtte, a mint értettük, afféle éléssel az kapitányok s tisztviselők töltöztenek, abban kegyelmetek, ha mit felrendelhet, ilyen módot tartson, hogy annak felvetésébe, szedésére, és egybe gyűjtésére az kapitányoknak, királybíráknak semmi gondja ne legyen, és abban magokat ne ártsák, hanem kegyelmetek székül rendelje el, és bizonyos meghitt emberire bízván, szedje az fel és ugyan székes helyen rakassa oly bizonyos helyre, a hol abba se tékozlás ne eshessék, se pedég egy vékát vagy egy szemet is sohova senki abban mind addég is ne vigyen, hanem elsőben annak számát mennyi legyen, mi nekünk értésünkre adja. Annak utána székül ösmét, mikor kegyelmednek mi mit felőle írunk, azt cselekedje. többször efféle dologgal ugyan nem is akarjuk kegyelmeteket terhelni...”

¹⁹ MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 346–347.

²⁰ MIKÓ-SZABÓ 1855–1862, IV. 347–348: „Nem régen értettük meg némely hiveinktől, hogy volnának kegyelmetek közzül sokan olyak, kik gazdagbak és az hadakozásra elégségesbak lévén, magokat adományokkal, fizetésekkel az közönséges jónak szolgálatjától, hadakozástól igen elvonnák, kiket nem hogy kegyelmetek (kik ez haza mellett az hadakozásra, szolgálatra mindenkor kész akarattal vagytok) ez ideig értésünkre nem adta volna, de még az magatokon történt dűlást, kóborlást, mód nélkül való szedést, verést és foglalásokat is nem mertétek volna megjelenteni. Idején korán mind kicsin és nagy dolgokat értésünkre adjon kegyelmetek, meglátjátok ezt, ennek utána kegyelmetek-

változott a székelység körében. A székely hadnagyok, kapitányok nemcsak egy összegbéli pénzadományt fogadtak el a hadból való felmentésért, hanem bizonyos fokú függésbe is hozták azokat, akiknek szívességet tettek. Ezáltal klientúra-rendszerüket alakították, mint például az udvarhelyszéki Lippai András.²¹ A levélből kiderül, hogy a főnépek emellett sokféleképpen erőszakot tettek a székely közösségen, különböző jogtalan behajtásokkal és foglalásokkal, sőt testi fenytésekkel is, amik által a köznépet megfélemlítették. Egy héttel később újra Petki Jánosnak írt Bocskai, és úgy rendelkezett, hogy szüntesse meg a túlkapásokat „a székelységen az tisztviselők az magok hasznára nézvén mind az itteni az mi szolgálatunkban lévő mind pedig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb élelét szednének, a mellett nem az latrokat kergetnek, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot indítottanak közöttök”²² Demény Lajos megemlíti, hogy a leveleket a fejedelem nevében az a Péchi Simon fogalmazta, aki maga is székely volt, hiszen Udvarhelyszéken, Szenterszébeten született, és aki tudós, tehetséges emberként Bocskai belső tanácsosa lett.²³ Péchi Simon sógorához, Petki Jánoshoz hasonlóan az erőszakos jobbágyosítók, hatalmaskodók közé tartozott. Több faluval állt folyamatos pereskedésben emiatt.²⁴ A fejedelmi megerősítés és védelem tudatában 1606. december 29-én a Székelyudvarhelyen tartott székely nemzetgyűlésen olyan határozatokat fogadtak el, amelyek újra megerősítették a közszekelyek szabadságát, megtiltották, hogy bárki jobbágyul kösse magát.²⁵

Az előbb idézett levelek egy erős tendenciát mutatnak arra nézve, hogy Bocskai akár saját híveivel szemben is képviselni igyekezett hadsereg-megőrző székelypolitikáját. Emellett azonban jó érzékkel választotta Petki Jánost szövetségeseinek, aki Kornis Farkas örököséként egyben tudta tartani a voltaképpen az egész Székelyföldre kiterjedő Kornis-klientúrát. Bocskai István fejedelemként nagyon is céltudatosan igyekezett helyreállítani a székely haderőt, és emiatt a korábbi székely közösség rendjét, amelynek a lerombolásában korábban neki is volt része. Levelei, utasításai, szabadságlevelei azonban megfordítani kívánták az eljobbágyosodás és a székely katonaság felmorzsolódásának folyamatát. Székelyeket vett maga mellé, hiszen az egyik főember, Petki János volt az általa kinevezett székely főkapitány. Péchi Simon karrierje szintén mellette indult. Minthogy a székely társadalom katonai szerepét emelte ki, ezen az úton volt a legnagyobb esély ekkor a felemelkedésre. Több, később nemessé vált család emelkedése is ekkor indult el. Ezért célszerű végignézni, hogy kik voltak ekkor a székelyek katonai

hez különb oltalommal és gondviseléssel leszünk, az közönséges károknak okai ha kik lesznek, nem szenvedjük büntetlen”

²¹ BALOGH–HORN 2008, 849–896.

²² MIKÓ–SZABÓ 1855–1862, IV. 349–350.

²³ DEMÉNY 1979, 93–119. 131.

²⁴ USZLT Protokollumok. 1610–1633. IV/3.

²⁵ JAKAB–SZÁDECZKY–KARDOSS 1901, 305.

vezetői: Petki János volt Udvarhelyszék kapitánya és főkirálybírája, Marosszék főkapitánya Bató Menyhárt és szövérdei Gáspár János és főemberei Nagy Menyhárt és Barlabás Ferenc, Sepsiszék főkapitánya Kálnoki Bedő István, Háromszék vicekapitánya Mátyus János és Csoma György volt.²⁶ Petki szándékosan igyekezett hozzá hűséges, ám nála jóval kisebb vagyonú és ezért tőle függő széki vezetőket hivatalhoz juttatni. Az előbb felsoroltak ugyanis Petki kivételével mindannyian a kevésbé vagyonos székely nemesi rétegből kerültek ki, így kevés esély volt arra, hogy esetleg vele szemben kezdenének el politizálni.

Bocskai István azonban a székely nemesség tiszteletben tartása mellett elsősorban a jobbágyul kötések folyamatát akarta megakadályozni. Végrendeletében, amely jószerivel az egész 17. századi erdélyi politizálásnak irányt szabott, szintén kitért a székely szabadság megtartásának a kérdésére.²⁷ Bocskai is érzékelte azt, hogy a nemes székely nemzet kifejezés már elveszítette ekkorra a korábbi tartalmát, ezért célszerűnek látszott egyéni rangemelésekkel megerősíteni a székelység helyzetét. Ezért néhányakat felemelt és adott nemesi, lófősítő vagy gyalog székelylyé, esetleg csak szabad állapotúvá, libertinussá tevő kiváltságleveleket. Jellemzőnek tartjuk a kiváltságolások időpontjait. Az első dátum 1605 szeptembere volt, a helyszín pedig Medgyes, amikor végre sikerült az egész Erdélyre kiterjesznie a hatalmát. Jellemző az is, hogy éppen a Petki által uralt Udvarhelyszék lakosa, a zetelaki Bálint Péternek mentesítette adó alól a házát, és ezt a kiváltságot nem sokkal később megerősítette.²⁸ Ezt követően Korponán keltezte néhány kiváltságlevelét.²⁹ Emellett a szintén udvarhelyszéki, a Kornis-klientúrához tartozó Péchi Simon kapott két ízben is kiváltságlevelet tőle. Először 1606. április 5-én erősítette meg Péchi örökségét,³⁰ majd pedig május 2-án részesítette jelentős, több településre kiterjedő birtokadományban.³¹

Bocskai székely kiváltságolásai 1605 őszén kezdődtek, így voltaképpen csupán egyetlen esztendő állt rendelkezésére, hogy az oklevelekben is rögzítse az általa folytatni kívánt politikai irányt. Érdekes mindazonáltal, hogy adományleveleinek a súlya messze elmarad akár elődei, akár utódai ilyen irányú tevékenységétől. Ebből arra következtethetünk, hogy ütöképes hajdú katonaság birtokában az átfogó, hosszabb távú rendezést fontosabbnak tartotta az egyéni kiváltságolás által szerezhető katonatömegeknél. Azt mondhatjuk, hogy e tárgyban írott levelei na-

²⁶ KÖVÁRY 1859, II. 168–201.

²⁷ „Intjük a nemes országot Erdélyt, mint Édes Hazánkat, sőt megmaradásoknak örökségéért az Istenre kénszerítyük ez egy dologról. Látván mind jelenvaló, mind következő állapotokat, hogy a Székely Nemzetséget a mi töllünk nekik megadott szabadságban tartsák meg, és successorunkat is intjük, erre légyen fő gondgya” MAKKAJ é. n., III. 119.

²⁸ MOL F 1 5. köt. fol. 15.

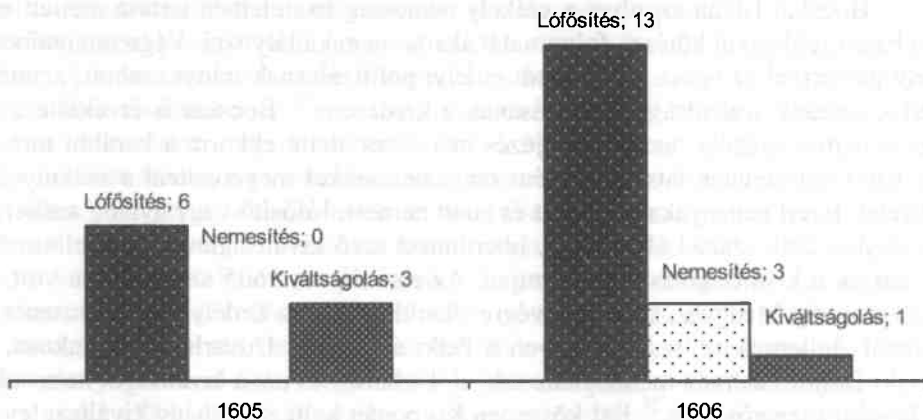
²⁹ MOL F 1 5. köt. fol. 14–17.

³⁰ MOL F 1 5. köt. fol. 1–3.

³¹ MOL F 1 5. köt. fol. 2–3.

gyobb számban maradtak fenn, mint kiváltságlevelei. Amennyiben mégis elemezni próbáljuk a kiváltságleveleket, azt találjuk, hogy a többségük lófősítés. Tehát az elsődleges cél a lóval katonáskodó és saját fegyverrel harcba szálló székely lófő réteg megerősítése volt. Emellett az is feltűnő, hogy többnyire udvarhelyszéki székelyek kaptak kiváltságokat, minden bizonnyal a Petki Jánoshoz fűződő kapcsolatuk révén. Még az Udvarhelyszéken kívül birtokosok közül is több olyan kiváltsággal találkozunk, akik Petkihez valamilyen szállal.

Bocskai István adományozásai:

A Bocskai halála után az erdélyi rendek által fejedelemmé választott Rákóczi Zsigmond rövid uralma alatt gyökeresen megváltoztatta a Bocskai által megkezdett székelypolitikát. 1607 során a teljes korábbi székely szabadság visszaállítása értelmében ugyan a korábban szokásban volt ökörsütést megpróbálta újra bevezetni,³² ám a régi szabadság megerősítése mellett megerősítették a székelyek közt lévő nemesség birtokjogát, ebben a fejedelem biztosította a székely nemességnek az örökölt jószágok és ősjobbágyok mellett a fejekötött jobbágyokhoz való jogát is, azaz voltaképpen legalizálta a viszonylag újabb keletű jobbágyul kötések is.³³ Nyilván szerepe volt ebben székely kancellárjának, az immár Petki Jánosnak is, akinek minden bizonnyal nem voltak inyére Bocskainak a jobbágyosítást megaka-

³² 1607. június 10–24 között zajlott az az országgyűlés, amelyen elhangzott: „mivel a székelyek régi szabadságok idején a fejedelemválasztás alkalmával minden hatodik ökrüket a fejedelem számára bélyegezték le, most is kívánja a régi szokás följújtását, minthogy szabadságaikban fenn akarja őket tartani” SZILÁGYI 1875–1898, V 491. Az országgyűlés azonban végül nem mondta ki ezt a határozatot.

³³ SZILÁGYI 1875–1898, V 510: „az székelység között való nemesség maradjon meg az ő őstől maradtjával, pénzen vöttével, kötött jobbágyival és minden régtől fogva bírt örökségével, az medgyesi articulus tartása szerint, mely Básta György idejében concludáltatott.”

dályozni kívánó intézkedései. Ugyanakkor a nemességnek kedvezett az a rendelkezés is, amely által közbocsánatot hirdetett az 1599 és 1605 között történt erőszakosságokra, ugyanis ebből az időből az erőszakosságok nagy része a nemesség által történt, akik, mint azt az előzőekben láthattuk, jobbaggyá igyekeztek tenni sokakat és közföldeket foglaltak el.³⁴ Emellett nemcsak a primori réteget támogatta, de Petki János javaslatára rangemelő okleveleket is adományozott. 1607. március 23-a és július 22-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Matthis Jánosnak armálist adományozott.³⁵

Az említett intézkedések az egyre erősödő primori réteg még nagyobb mértékben történő megerősítését célozták, és messzemenően találkoztak a 17. század eleji székely nemesség érdekeivel. A Rákóczit követő Báthory Gábor azonban, mint ahogyan utódai is, visszatértek Bocskai végrendeletének a szelleméhez, és a székely katonaelem megőrzését tekintették elsődleges feladatuknak, akár a székely nemesség esetleges sérelmei árán is. Tevékenységük egyértelműen igazolja Bocskai reálpolitikusi éleslátását a székely társadalommal kapcsolatosan.

³⁴ SZILÁGYI 1875–1898, V 455: „végeztük, hogy Mihály vajda bejövételétől fogva az megholt kegyelmes urunk választásáig ha mi potentiák, dúlások, fosztások, kóborlások estenek, teljességgel sopiáltassanak, úgy, hogy egyik is a másikat azért ne perelhesse.”

³⁵ ENDES 1938, 101.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- USZLT = A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár (Arhivele Naționale. Direcția Județului Cluj). Udvarhelyszék Levéltára
 Protokollumok = Bírósági jegyzőkönyvek és iktatókönyvek 1589–1868
- MOL = Magyar Országos Levéltár
 F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, 1–34. köt. Libri Regii.(Digitális kiadása: GYULAI Éva (szerk.): *Erdélyi Királyi Könyvek – Az erdélyi fejedelmek oklevelei*. DVD. Budapest, Miskolci Egyetem BTK–Arcanum, 2005)
 5. köt. Bocskai István oklevelei

BIBLIOGRÁFIA

BALOGH–HORN 2008

BALOGH Judit–HORN Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. *Századok*. 2008/4. 849–896.

DEMÉNY 1979

DEMÉNY Lajos: A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése. In: *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. BENKŐ Samu–DEMÉNY Lajos–VEKOV Károly (Szerk.), Bukarest, 1979. 93–119.; 131.

EGYED 2004

EGYED Ákos: Bocskai István és a székelykérdés. In: „*Nincsen nekünk több hazánk ennél...*” *Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez*. IFJ. BARTA János–PAPP Klára (Szerk.), Budapest, 2004. 58–64.

ENDES 1938

ENDES Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938.

HORN 2005

HORN Ildikó: Az unitárius elit stratégiái In: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest, 2005. 88–101.

JAKAB–SZÁDECZKY-KARDOSS 1901

JAKAB Elek – SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időkől 1849-ig*. Budapest, 1901.

KÓVÁRY 1859–1861

KÓVÁRY László: *Erdély történelme. I–VI*. Pest, 1859–1861. 1859. II. 168–201.

MAKKAI é. n.

Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről. MAKKAI László (Szerk.) I–VII. Budapest, é. n. III.

MIKÓ–SZABÓ 1855–1862

Erdélyi történelmi adatok. MIKÓ Imre–SZABÓ Károly (Szerk.) I–IV Kv. 1855–1862. IV.

SZABÓ–SZÁDECZKY–BARABÁS 1872–1934

Székely oklevéltár. SZABÓ Károly–SZÁDECZKY Lajos–BARABÁS Samu (Szerk.) I–VIII. Budapest, 1872–1934. IV. 150–150; V. 168–170.

SZÁDECZKY-KARDOSS 1927

SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest, 1927.

SZILÁGYI 1875–1898

Erdélyi országgyűlési emlékek. SZILÁGYI Sándor (Szerk.) I–XXI. Budapest, 1875–1898. V

TÖRTÉNELMI TÁR 1893

Gyulafi Lestár történelmi maradványai. *Történelmi Tár*, 1893. 197–198.

THE SZEKLER SOCIETY IN THE AGE OF ISTVÁN BOCSKAI

JUDIT BALOGH

István Bocskai, like Zsigmond Báthory, tried to restore the former liberty of the Szeklers. He realized the exceptional importance of the Szekler military power and made efforts to harness that power. Thanks to his follower, János Petki, the Szeklers lined up with Bocskai in 1605, and supported his election as the Prince of Transylvania. The main point in Bocskai's Szekler policy was retaining and increasing the Szeklers' military value. Therefore Bocskai often reviewed Szekler armies. The other side of this Szekler policy was that he took firm steps against the Szekler nobility, who wanted to make common Szeklers into serfs using violence. At this time the military career gave a good chance of social rising and getting titles for Szeklers, which is evident from the privilege letters donated by Bocskai to Szeklers who fought in the cavalry.